G. Pijper

Professor Dr. Pangeran Ario Hoesein Djajadiningrat. 8 december 1886-12 november 1960

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 117 (1961), no: 4, Leiden, 401-409

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

PROFESSOR DR. PANGERAN ARIO HOESEIN DJAJADININGRAT

8 DECEMBER 1886—12 NOVEMBER 1960

Toen in november 1960 ons uit Djakarta de tijding bereikte, dat Pangeran Ario Hoesein Djajadiningrat op 12 november aldaar was overleden, zal bij velen onzer die hem als geleerde en als mens hebben gekend, deze gedachte zijn opgekomen: er is in de geschiedenis van Indonesië een tijdperk afgesloten. Want Hoesein Djajadiningrat, die reeds dertig jaar geleden het geweten der Indonesische samenleving mocht worden genoemd, was de laatste en edelste vertegenwoordiger van een generatie van gestudeerde Indonesiërs, die eenmaal Indonesië en Nederland met hoop hebben vervuld. Hij was een voorbeeldeloze verschijning in het Nederlandsch-Indië van vóór de Tweede Wereldoorlog: een Westers gevormd geleerde en tevens, uit kracht van zijn geboorte, een regentenfiguur; een overtuigd en tegelijk verlicht Moslim, die de beste elementen van de Europese cultuur in zich had opgenomen en toch met hart en ziel Oosterling gebleven was; een mens die eerbied afdwong om zijn onkreukbaar karakter.

Hij stamde uit een oud en aanzienlijk Bantams geslacht, dat reeds belangrijk was in de tijd van de Sultans van Bantam. Volgens een mondelinge overlevering was de stamvader een rijksbestuurder van Bantam, afkomstig uit het land van de Badoeys, geheten Pangeran Astapati; hij ligt begraven op de begraafplaats Odel, een idyllische plek, beschaduwd door geboomte, in het regentschap Serang. Een overgrootmoeder van Hoesein Djajadiningrat, genaamd Ratu Siti, was nog in de kraton der Sultans opgevoed en had in 1832 de oplichting van den laatsten Sultan beleefd. Herinneringen aan de Sultanstijd zijn in Bantam altijd levendig gebleven door verhalen en legenden. Saxa loquuntur: in Noord-Bantam zijn nog vele bouwwerken die aan de voormalige grootheid herinneren, vooreerst de monumentale moskee, die daar nu vereenzaamd staat in een landelijke omgeving, maar die eenmaal in het midden van een stad heeft gestaan, dan de overblijfselen

van de kraton, en in de omstreken andere oude moskeeën, merkwaardige grafgebouwen, resten van de luthoven der Sultans. De historische verbeelding van den jongen Hoesein Djajadiningrat moet reeds vroeg zijn opgewekt in dit oude land. Hij vertelde gaarne over Bantam, en wees er dan op, dat het altijd traditie geweest was in het Bantamse vorstenhuis, de Islam hoog te houden, de studie van de Islam te bevorderen, en deze traditie van het hof was geleidelijk overgegaan op de Bantamse bevolking, die immers de naam heeft de meest Moslimse van Java te zijn. Het wemelt van Moslimse godsdienstleraren en Moslimse godsdienstscholen in Bantam, de Moslimse wetenschappen worden ijverig beoefend aan de hand van Arabische leerboeken, in elk dorp en bijdorp zijn lieden te vinden, die ééns of meermalen de pelgrims-tocht naar Mekka hebben volbracht. Er zijn heilige plaatsen die van verre bezoekers trekken. De Kjahi's, de ouderwetsgezinde Moslimse godgeleerden, worden geëerd en zijn een macht in Bantam.

In dit land, rijk aan traditie en aan oudgelovige Moslimse vroomheid, is Hoesein Djajadiningrat geboren op 8 december 1886 te Kramat Watu, dorpse hoofdplaats van een onderdistrict, waar zijn vader bestuursambtenaar was. Deze vader was een vooruitstrevend man, die een Westerse opleiding voor zijn talrijke zonen gewenst achtte. Men mag nooit vergeten, hoeveel de vooruitgang van Indonesië te danken heeft aan zo menig degelijk gezin van de maatschappelijke groep van de priaji's, die in het laatste decennium van de negentiende, en in de twee eerste decennia van de twintigste eeuw, gezorgd hebben dat hun kinderen een Westerse school konden bezoeken, Nederlands leerden, bestemd werden voor een hogere maatschappelijke staat. Van grote betekenis voor het gezin Djajadiningrat is geweest, dat de vader, die spoedig regent van Serang is geworden, in vriendschappelijke aanraking kwam met Dr. Snouck Hurgronje, destijds regeringsadviseur en als zodanig ook belast met het toezicht op de Westerse opleiding van de zonen van vorsten, regenten en hoofden. Met Snouck Hurgronje overlegde de regent van Serang over de toekomst van zijn zonen. De oudste zoon, Achmad, werd bestemd voor de bestuursdienst, hij is, na de vroegtijdige dood van zijn vader in 1899, diens opvolger geworden als regent en is geëindigd als lid van de Raad van Nederlandsch-Indië; hij is de schrijver van dat merkwaardige boek, „Herinneringen”, onschatbaar als bron van kennis van de sfeer waarin hij zelf en zijn jongere broeder Hoesein zijn opgegroeid. Uit de mond van Snouck Hurgronje zelf heb ik vele jaren later vernomen, dat de vader met opmerkelijk doorzicht in zijn zoontje Hoesein, ernstig en leerzaam

van aard, de geschiktheid voor academische studie had onderkend. Onder de nimmer aflatende hoede van Snouck Hurgronje bezocht Hoesein de Europese lagere school, later de H.B.S. te Batavia, kreeg lessen in Latijn en Grieks, vertrok in 1904 naar Nederland, deed in 1905 eindexamen aan het Leidse gymnasium en werd in hetzelfde jaar te Leiden ingeschreven als student in de taal- en letterkunde van de Oost-Indische Archipel.

De eerste academische leermeesters van Hoesein Djajadiningrat zijn geweest de veelzijdige Sanskritist J. S. Speyer, voortreffelijk docent, en de beroemde Arabist M. J. de Goeje. Toen De Goeje in 1906 was afgetreden, kwam Snouck Hurgronje in zijn plaats, en de eerste les in het Arabisch die Hoesein Djajadiningrat van hem ontving, was, naar ik van Hoesein Djajadiningrat zelf gehoord heb, verbijsterend. Snouck Hurgronje, destijds in zijn volle kracht, eiste veel van zijn leerlingen, en niet het minst van zijn eersten Indonesischen student, met wien hij het bewijs wilde leveren dat Indonesiërs evengoed als Nederlandse jongelieden geschikt waren voor hoger onderwijs. Inderdaad heeft Hoesein Djajadiningrat zijn leermeester niet teleurgesteld, hij heeft zijn academische studie volbracht op schitterende wijze. De Indonesische afdeling van de Leidse Faculteit bestond in deze tijd uit den Javanicus A. C. Vreede, in 1909 opgevolgd door J. C. G. Jonker, den Malaicus Ch. A. van Ophuysen, en den etnograaf A. W. Nieuwenhuis. Geen van deze geleerden heeft zozeer zijn stempel op hem gedrukt als Snouck Hurgronje, en de wetenschappelijke vorming die hij van dezen genialen man ontving, ging gepaard met een vaderlijke genegenheid. Men raadt ook de hand van Snouck Hurgronje in het onderwerp van de prijsvraag, uitgeschreven door de Leidse Faculteit en door Hoesein Djajadiningrat beantwoord, betreffende de in Maleise werken vervatte gegevens over de geschiedenis van het sultanaat van Atjeh. Dat een jong student van Indonesischen bloede werd onderscheiden met een gouden erepenning voor de beantwoording van een prijsvraag, verwekte beroering in het toenmalige Leiden.

Hoesein Djajadiningrat heeft zijn studie in Nederland afgesloten met een promotie, cum laude, op een proefschrift getiteld: „Critische beschouwing van de Sadjarah Bantën”. Snouck Hurgronje was zijn promotor. Deze dissertatie is aanstonds in wetenschappelijke kringen begroet als een werk van betekenis, en ook thans nog, al zijn sommige theorieën over de gang van de Javaanse geschiedenis door andere vervangen, heeft deze degelijke monografie over de Javaanse kroniek, de „Sadjarah Bantën”, haar waarde behouden. De „Sadjarah Bantën”

handelt, zoals de naam reeds aanduidt, grotendeels over de locale geschiedenis van Bantam, maar bevat ook overleveringen omtrent de oudere geschiedenis en het tijdvak van godsdienstovergang van Java. Ontegenzeggelijk heeft dit proefschrift de weg geopend tot een beter inzicht in de geschiedenis van Java en in de Javaanse historiografie. De tachtigjarige professor H. Kern, Nederlands eerste taalgeleerde, wijdde aan de „Critische beschouwing van de Sadjarah Bantën” een bespreking in het maandschrift *De Gids*.¹ Kern is vol lof over dit proefschrift van „een Javaan van hoogen huize” en spreekt de hoop uit „dat het hier aangekondigde zoo voortreffelijke werk van Dr. Djajadiningrat moge gevolgd worden door andere even degelijke werken”.

Na zijn promotie op de derde mei 1913 had Hoessein Djajadiningrat haast om weg te komen uit Nederland, hij wilde zo spoedig mogelijk zijn vaderland terugzien en de hem in uitzicht gestelde wetenschappelijke betrekking aanvaarden: ambtenaar voor de beoefening der Indische talen. Aan deze ambtstitel is de herinnering verbonden van zovele oudere, verdienstelijke oriëntalisten. Ambtenarij in Indonesië en kortzichtigheid in Nederland hebben deze aanlokkelijke en nuttige wetenschappelijke betrekking gaandeweg om hals gebracht; er werden nog wel ambtenaren voor de beoefening der Indische talen benoemd, maar bijna niet één werd aan wetenschappelijke arbeid gezet. Hoessein Djajadiningrat is één van de laatste ambtenaren voor de beoefening der Indische talen in de oude stijl geweest. Hij kreeg het Atjèhs ter bewerking. Hiertoe verbleef hij van het begin van 1914 tot het midden van 1915 in Atjèh, om de taal in het land zelf te bestuderen. Na zijn terugkomst te Batavia zette hij de studie van het Atjèhs voort, vooral aan de hand van het verzamelde taalkundige materiaal en van de omvangrijke Atjèhse letterkunde in handschrift. Als informanten hebben hem bijgestaan de in zijn tijd zeer bekende Atjèher Teuku Moehammad Noerdin, die nog Snouck Hurgronje als schrijver (*djuru tulis*) had gediend, en later de Atjèhse commies op het kantoor voor Inlandse Zaken Hadji Aboe Bakar Atjèh, die zich zelf tot een vruchtbaar auteur van werken over de Islam heeft ontplooid. Maar Hoessein Djajadiningrat kreeg geen gelegenheid zich ongestoord aan zijn woordenboek en zijn spraakkunst van het Atjèhs te wijden. Men legde beslag op den Indonesischen Doctor voor het lidmaatschap van talrijke com-

¹ De *Gids*, 77e jaargang, derde deel (1913); herdrukt in H. Kern, „Verspreide Geschriften”, vijftiende deel (1928), blzz. 83—88.

missiën. Aan hem werd bewaarheid de klacht van H. Kern, over het benoemen van een geleerde „in verschillende commissiën, adviezen van hem in te winnen, en hem andere dergelijke werkzaamheden, of liever bezigheden, op te dragen, welke iemand nauwelijks den tijd overlaten om iets werkelijk nuttigs tot stand te brengen”.² In 1916 onderging het veld zijner ambtelijke werkzaamheid nog een uitbreiding: de regeringscommissaris voor Inlandse Zaken, Dr. G. A. J. Hazeu, verbond hem aan zijn dienst. Hij werd vooral belast met zaken betreffende de Islam, waarvoor hij door zijn afkomst, wetenschappelijke opleiding en persoonlijke voorkeur bij uitstek geschikt was, maar zijn brede kennis van de toestanden in de Indonesische maatschappij vond ook toepassing in hem gevraagde adviezen over onderwerpen van andere aard. Toen ik van 1925 tot 1942 werkzaam was aan het kantoor voor Inlandse Zaken, heb ik in het archief vele adviezen en nota's van Hoessein Djajadiningrat gevonden, en met deze leerrijke stukken mijn voordeel gedaan.

In 1920, toen Hazeu was afgetreden als regeringscommissaris en naar Nederland vertrokken, werd de band met het kantoor voor Inlandse Zaken nog versterkt door de benoeming van Hoessein Djajadiningrat, gelijktijdig met Dr. B. J. O. Schrieke, tot adjunct-adviseur voor Inlandse Zaken. Hun beider chef werd R. A. Kern in de functie van adviseur voor Inlandse Zaken. Vier jaar heeft hij deze betrekking vervuld, hij verliet haar toen hij in 1924, bij de oprichting van de Rechtshogeschool, geroepen werd tot het hoogleraarsambt aan deze instelling. Hij doceerde hier het Mohammedaanse recht en het Maleis, later is ook het Javaans aan hem opgedragen, en hij heeft ook onderwijs gegeven in het Soendanees. Zijn leven ging een andere kant uit, toen hij, na elf jaar van ononderbroken academische werkzaamheid, in het begin van 1935 benoemd werd tot lid van de Raad van Nederlandsch-Indië. De geleerde ging tijdelijk schuil achter den regent, die hij van nature was en ook wilde zijn. Toch, wie hem later sprak en gadesloeg, kreeg telkens de indruk, dat het stille leven van den geleerde in den grond hem méér trok dan de glans van het toenmalige hoogste staatscollege van Nederlandsch-Indië. Hij bleef belangstellen in de beoefening van de wetenschap, hij las veel.

Zijn vruchtbaarste tijd voorzover het betreft zijn zuiver wetenschappelijke werkzaamheid is uiteraard geweest vóór zijn lidmaatschap van

² H. Kern in zijn „Levensschets van A. B. Cohen Stuart”, herdrukt in „Verspreide Geschriften”, vijftiende deel (1928), blz. 225.

de Raad van Nederlandsch-Indië. Het Atjèhsch-Nederlandsche Woordenboek in twee delen is in 1934 verschenen; een afzonderlijke spraak-kunst van het Atjèhs is in de pen gebleven. Daarnaast staat een aantal kleinere wetenschappelijke geschriften op zijn naam, meest over onderwerpen van Indonesische taal- en letterkunde, Moslims recht en Indonesische geschiedenis. Afzonderlijk zijn uitgegeven: „De Mohamedaansche wet en het geestesleven der Indonesische Mohammedanen” (1925), en „De magische achtergrond van de Maleische pantoen” (1933). Een aantal wetenschappelijke verhandelingen en opstellen zijn verspreid in tijdschriften, adatrechtbundels, enz. De Haagse „Bijdragen” hebben, met een tussenruimte van bijna een halve eeuw, zijn eerste en zijn laatste wetenschappelijke werk opgenomen. Maar hiermede lopen wij vooruit op zijn levensgang.

Behalve als onderzoeker, academisch docent en schrijver heeft Hoesein Djajadiningrat nog op andere wijze deelgenomen aan het wetenschappelijk leven in het vooroorlogse Indonesië. Hij is in 1919 oprichter van het Java-Instituut geweest. Vele jaren is hij conservator der handschriften van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen geweest, en lid van de directie van dat Genootschap. Na het vertrek van Dr. Meyer Ranneft in 1936 verkoos de directie hem tot haar voorzitter, en deze functie is hij tot na de oorlog blijven bekleden. Hij is ook geruime tijd voorzitter geweest van de Afdeling Taal-, Land- en Volkenkunde van het Genootschap. Voorzitter te zijn viel hem gemakkelijk, en de vergaderden, dikwijls uitsluitend Nederlanders, schikten zich gaarne onder zijn hoffelijke en geduldige leiding.

Er is één commissie geweest, waarin hij op voortreffelijke wijze zijn islamologische kennis heeft kunnen dienstbaar maken aan de openbare zaak: de commissie tot herziening van de priesterraadrechtspraak op Java en Madoera. Hij was de voorzitter van de commissie en bracht als zodanig het rapport uit dat, zoals trouwens alles wat hij na rijpe overweging op schrift stelde, leerrijke lectuur biedt. Dit rapport heeft ten slotte ten gevolge gehad dat de z.g. „priesterraden” (deze naam is indertijd een historische vergissing geweest) hervormd zijn tot „panghulu-gerechten”, en dat in 1938 te Batavia een „Hof voor Islamitische Zaken” is ingesteld. Vooral dit „Hof” is spoedig een gewaardeerde instelling geworden bij het Moslimse volksdeel. Zo ergens dan heeft hier de regent Hoesein Djajadiningrat en de islamoloog Hoesein Djajadiningrat de Indonesische zaak gediend.

Twee malen heeft hij zitting gehad in de Raad van Nederlandsch-

Indië, van 1935 tot 1946, gescheiden door een interregnum van één jaar, toen hij directeur was van het departement van Onderwijs en Eredienst. In dat jaar viel juist de opening van de eerste Indonesische Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte (4 december 1940); hieraan te hebben medegeholpen moet voor hem een grote voldoening zijn geweest. In zijn rede bij de opening noemde hij de oprichting van de nieuwe faculteit „een gebeurtenis van gewicht”, „die aan de Indische, inzonderheid de Indonesische samenleving dankbare voldoening (zou) schenken”. Hij kon toen niet bevroeden, dat hij zelf, een elftal jaren later, aan dezelfde Faculteit zou doceren.

Toen de oorlog met Japan uitbrak, was hij voor de tweede maal lid van de Raad van Nederlandsch-Indië. Die oorlog heeft hem, zoals zovelen, overvallen als een noodlot. Hij heeft de slag zien aankomen, maar is onverstoord aan het werk gebleven, tot het einde van de Nederlandse tijd. De oorlogsjaren heeft hij meestendeels in gedwongen werkeloosheid doorgebracht, maar hij vond nu weer de tijd om veel te lezen. In het verwarde en gevaarlijke eerste jaar na de oorlog was hij onder de eerste Indonesiërs, die de moed hadden hun huis weer open te stellen voor Nederlanders. Hij hervatte, zodra hem de kans werd aangeboden, het voorzitterschap van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Tevoren was hem reeds, op weinig elegante wijze, ontslag gegeven uit de Raad van Nederlandsch-Indië, en hij dacht er waarschijnlijk niet aan, de toenmalige Nederlandse autoriteiten zijn diensten aan te bieden, maar toen op hem een beroep werd gedaan, om weer de leiding van het departement van onderwijs op zich te nemen, stelde hij zich beschikbaar. Bij de instelling van de voorlopige federale regering (9 maart 1948) werd hij secretaris van staat van Opvoeding, Kunsten en Wetenschappen. Als zodanig reisde hij tweemaal, in 1948 en 1949, naar Nederland, waar hij de Ronde Tafelconferentie bijwoonde. Zijn verblijf in Nederland (het eerste na 1913) gaf hem ook gelegenheid om oude academievrienden te ontmoeten en kennis te maken met vakgenoten, die hij tot dusver alleen uit hun geschriften of door briefwisseling had gekend. Na zijn terugkomst in Indonesië maakte de soevereiniteitsoverdracht van 27 december 1949 hem ambteloos, maar de Republiek Indonesia erkende zijn wetenschappelijke verdiensten door hem in 1951 te belasten met het professoraat in het Arabisch en de instellingen van de Islam aan de Universiteit van Indonesia. Er werd prijsgesteld op zijn aanblijven, toen hij de zeventigjarige leeftijd reeds had overschreden; hij mocht zelf bepalen welk vak hij voortaan zou doceren, en hij koos de ge-

schiedenis van de overgang van Indonesië tot de Islam. Plannen om een geliefkoosde studie van zijn jonge jaren, de Moslimse epigrafie van Indonesië, weer op te vatten, zijn, voorzover mij bekend, niet tot uitvoering gekomen. Wel publiceerde hij nog enige artikelen, en hij werkte mede aan het verzamelwerk „Islam — The Straight Path — Islam interpreted by Muslims”, uitgegeven onder leiding van professor Kenneth W. Morgan (New York 1958). Hierin schreef hij het hoofdstuk „Islam in Indonesia”, dat de geschiedenis van de komst van de Islam uitvoerig behandelt, een schets geeft van de tegenwoordige staat van de Islam, gerangschikt naar de begrippen *sjari'ah*, dogmatiek, sufisme, reformisme, en eindigt met een karakterbeschrijving van de Islam in Indonesië. Vol betekenis voor het standpunt van den schrijver zelf zijn de slotwoorden: „the reformist tendencies will always be counterbalanced by orthodoxy in Islam, an orthodoxy which is kept alive by influences from Mecca, by pilgrimages, and by local educational institutions”.

Hoesein Djajadiningrat heeft als een goed Moslim zijn leven lang in alles matigheid betracht en doorgaans een goede gezondheid genoten, maar van 1950 af is hij vier malen ziek geweest. Gedurende zijn laatste ziekte is hij opgenomen in het ziekenhuis Tjikini, en daar is hij vredig, zonder doodsstrijd, overleden in de nacht van 11 op 12 november 1960. Zijn stoffelijk overschot is nog in de nacht naar huis vervoerd, daar heeft in de ochtend de Moslimse lijkdienst, de *ṣalāt al-djināzah*, plaats gehad onder het voorgangerschap van den negentigjarigen Arabischen prediker Sajjid 'Alī al-Ḥabāsji. Studenten bewezen eerbied aan de baar. Te half één vertrok de lijkstoet naar de begraafplaats Menteng Pulo.

Hoesein Djajadiningrat heeft mij eens gezegd, dat het naar Oosterse opvatting den leerling niet past, te schrijven en te oordelen over zijn leermeester. In de eigenlijke zin is hij mijn leermeester niet geweest, hij was mijn oudere vriend, tot wien ik met eerbied opzag en van wien ik in de vele jaren van onze vriendschap onuitsprekelijk veel heb geleerd. Ik kan er niet toe komen, zijn persoon en zijn werk kritisch te beschouwen. „Utang emas dapat dibayar, utang budi dibawa mati”, een schuld in goud kan men terugbetalen, een geestelijke schuld neemt men mede in de dood.

Vraagt men naar zijn persoon, hij was klein van gestalte, vlug in zijn bewegingen, van nature levendig en opgewekt, zoals zijn heldere oogopslag al verried. Hij was een man van gezelligheid, die de kunst van vertellen uitnemend verstond. De hoofdtrek van zijn karakter was,

om een uitspraak van Snouck Hurgronje aan te halen: rechtschapenheid. Talloze malen heb ik zijn edele menselijkheid kunnen opmerken, als ik met hem sprak of hem raad vroeg. Hij was rechtuit in zijn oordeel over mensen, maar spaarde de zwakken. Hij streefde oprecht naar de opheffing van zijn volk, maar stelde hoge eisen aan de leiders. Bij dezen zo humanen geleerde ging de studie van talen en godsdienst altijd samen met belangstelling voor de mens en de maatschappij. In de wetenschap hadden de Islam en zijn geschiedenis zijn grote liefde; misschien doen wij best, hem vooral te beschouwen als islamoloog. De landgenoten van Hoesein Djajadiningrat hebben hoog tegen hem opgezien. Wij leden van het Koninklijk Instituut mogen trots zijn, dat hij ons erelid is geweest.*

G. F. PIJPER

* Een lijst der geschriften van Prof. Dr. P. A. Hoesein Djajadiningrat, samengesteld door Atja, assistent-conservator bij de handschriftenverzameling van Lembaga Kebudajaan Indonesia, is gepubliceerd in *Bahasa dan Budaya*, Tah. VIII No. 5/6 (Djuni/Agustus 1960) p. 177 ev.